

TARIX DARSLARIDA DRAMATIZATSIYA VA ROLLI O'YINLARDAN FOYDALANISH

Sharapatova Aykúmis Askarovna

2-kurs bakalavri Ajiniyoz nomidagi NDPI

(Nukus, Qoraqalpog'iston Respublikasi)

aykumissharapatova60@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15789325>

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarix darslarida dramatisatsiya va rolly o'yinlardan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil etilgan. Interfaol metod sifatida bu usullar o'quvchilarning darsdagi faolligini oshirish, tarixiy voqealarni chuqur anglash, tanqidiy fikrlash, empatiya va ijodkorlik kabi ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Vygotskiy va Piaget nazariyalari asosida dramatik yondashuvlarning pedagogik ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, dramatisatsiya va rolly o'yinlarni dars jarayonida samarali qo'llashga doir tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Tarix ta'limi, dramatisatsiya, rolly o'yin, interfaol metodlar, Vygotskiy nazariyasi, Piaget nazariyasi, tanqidiy fikrlash, empatiya, ijodkorlik, o'quvchi faolligi.

Bugungi kunda tarix fanini o'qitishda interfaol yondashuvlar, xususan, dramatisatsiya va rolly o'yinlardan foydalanish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Chunki ushbu usullar nafaqat darsni qiziqarli qiladi, balki o'quvchilarning faolligini oshiradi, ularning mavzuni chuqurroq anglashiga va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Aksariyat an'anaviy darslarda o'quvchilar faqat tinglovchi rolida qolib ketadi. Shunday holatlarning oldini olishda zamonaviy pedagogik vositalar, ayniqsa, dramatisatsiya va rolly o'yinlar muhim rol o'ynaydi.

Dramatisatsiya — bu tarixiy voqealarni sahnada jonlantirish orqali o'rganishdir. Bu usulda o'quvchilar maxsus tayyorlangan ssenariy asosida o'z rollarini ijro etadilar.

Eng muhimi — ular bu jarayonda ijodiy yondashadi, obrazga kirishadi, tarixiy shaxslarning ruhiy holati, qarashlari va motivlarini tushunishga harakat qilishadi. Vygotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasida ta'kidlanganidek, o'yin bolalarning bilim olishida va ijtimoiy rivojlanishida asosiy vositalardan biridir.

Rolli o'yinlar esa o'quvchilarga ma'lum tarixiy shaxsning (masalan, Amir Temur, dehqon, askar yoki olim) rolini tanlab, uning nomidan chiqish imkonini beradi. Bu usul dramatisatsiyaga qaraganda ko'proq erkinlik va improvizatsiyani talab qiladi. Rolli o'yin orqali o'quvchi tarixiy vaziyatni o'z fikrlari asosida qayta tiklaydi, muammolarni hal qilish, qaror qabul qilish, empatiya kabi ko'nikmalarni egallaydi. Piaget fikricha, o'yinlar bola tafakkuri va dunyoni anglashining muhim tarkibiy qismi sanaladi.

1) Tarix darslarida dramatisatsiya va rolly o'yinlardan foydalanishning didaktik va pedagogik afzalliklari

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning bilimlarni faqat yodlab olishi emas, balki chuqur anglashlari, mustaqil fikrlashlari va faol ishtirok etishlari asosiy maqsad sifatida qaralmoqda. Shu nuqtayi nazardan, tarix fanini o'qitishda dramatisatsiya va rolly o'yinlar kabi interfaol metodlardan foydalanish samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi. Ushbu usullar quyidagi pedagogik afzalliklari bilan ajralib turadi:

a. O'quvchilarning o'quv faoliyatiga jalb etilishini ta'minlaydi

Dramatik sahnalar va rolli o'yinlar orqali dars jarayoni jonlanadi, o'quvchilar passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchiga aylanadilar. Bunday yondashuv orqali o'quvchi darsning markazida turadi va ta'lim jarayonida o'zining individual ishtirokini his etadi. Joyce va Weil ta'kidlaganidek, dramatisatsiya – bu o'quvchining bilishga bo'lgan motivatsiyasini kuchaytiruvchi kuchli vositadir.

b. Tarixiy voqealarning mohiyatini chuqur anglashga yordam beradi

Rolli o'yinlar va sahnalashtirish o'quvchilarga tarixiy voqealarni “boshdan kechirish” imkonini beradi. Bu jarayonda ular nafaqat faktlarni yodlab oladi, balki voqealarning ijtimoiy, siyosiy va madaniy kontekstini tushunishga intiladi. Bunday tajriba asosida ular sabab-oqibat bog'liqliklarini yaxshiroq tushunadi va tarixiy tafakkur shakllanadi.

c. Tanqidiy va analitik fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi

Rolli o'yinlar o'quvchini qaror qabul qilish, muammolarni aniqlash va ularga yechim topish jarayoniga faol jalb etadi. Har bir obraz orqali turli nuqtai nazarlarni tahlil qilish, voqealarga turlicha yondashuvlarni ko'rib chiqish tanqidiy fikrlashni shakllantiradi va mustahkamlaydi. Bu esa o'quvchining faqat tarix fanidagina emas, balki hayotiy vaziyatlarda ham mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini oshiradi.

d. Empatiya va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantiradi

O'quvchi rolli o'yinda tarixiy shaxs yoki oddiy inson sifatida qatnasharkan, o'sha davr muhitini, ijtimoiy sharoitlarni, ruhiy holatni his qilishi, boshqalarning nuqtai nazarini tushunishi lozim bo'ladi. Bu esa empatiya — boshqalarning holatini anglay olish va hissiy javob bera olish qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bilan birga, bunday darslar jamoada ishlash, tinglash, murosaga kelish va muloqot qilish kabi ijtimoiy ko'nikmalarining shakllanishiga xizmat qiladi.

e. O'quvchilarning ijodkorligini rag'batlantiradi

Dramatisatsiya orqali o'quvchilar sahna ko'rinishlarini yaratishda faol ishtirok etadilar: ular obraz tanlaydi, rollarga kiradi, kostyumlar tayyorlaydi, sahna matnini yozadi yoki tahrirlaydi. Bu esa tasavvur, badiiy tafakkur, nutq va ijodiy ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi.

O'quvchining shaxsiy qiziqishi va qobiliyatlari namoyon bo'ladi, bu esa ularni yanada mustahkam rag'batlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, tarix fanini o'qitishda dramatisatsiya va rolli o'yinlar o'quvchilarni o'quv jarayoniga faol jalb etuvchi, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini kompleks rivojlantiruvchi kuchli metod hisoblanadi. Bu usul nafaqat tarixiy faktlarni eslab qolishga, balki o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi.

2) Amaliy qo'llash usullari va tavsiyalar

Tarix darslarida dramatisatsiya va rolli o'yinlardan foydalanish o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularni mustaqil fikrlash, tahlil qilish va empatiya qilishga o'rgatadi.

Ushbu metodlarni samarali qo'llash uchun quyidagi bosqichlar va tavsiyalarni inobatga olish maqsadga muvofiqdir:

> Mavzuga mos ssenariy tanlash

Dramatik sahnalashtirish uchun eng avvalo mavzuning o'quvchilarga tushunarli, qiziqarli va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lishi zarur. Ssenariy tanlashda quyidagilarga e'tibor berish tavsiya etiladi:

Tarixiy haqiqatga asoslangan voqealar tanlanishi;
Matn tilining yoshga mos va tushunarli bo'lishi;
Sahna uchun mos ravon syujetga ega bo'lishi;
Aks ettiriladigan davr, shaxslar va voqealarning dars maqsadlariga muvofiqligi.
Misol tariqasida, Amir Temurning davlat boshqaruvi, Jadidlar harakati yoki Mustaqillik e'lon qilinishi kabi mavzular tanlanishi mumkin.

>O'quvchilarni rollarga ajratish

Oquvchilarning shaxsiy xususiyatlari, sahnaga chiqishdagi jur'ati, nutqiy salohiyati va tarixga bo'lgan qiziqishi inobatga olinib rollar taqsimlanadi. Bu jarayonda quyidagilar muhim:

Har bir o'quvchiga o'z imkoniyatiga mos rol berish va passivroq o'quvchilarni ham kichik rollar orqali jalb etish tavsiya etiladi.

Jamoaviy ishlashni shakllantirish maqsadida guruhlariga bo'lib o'quvchilarga rolga kirish, obraz yaratish va sahnadagi harakatlarni tushuntirib berish lozim. Bu orqali o'quvchilarda ijtimoiy faollik, sahna madaniyati va jamoaviy mas'uliyat tuyg'usi rivojlanadi.

> Mashq va tayyorgarlik bosqichi

Bu bosqich dramatizatsiyaning sifatiga bevosita ta'sir qiladi. Mashq paytida: o'qituvchi rol o'ynash, nutq ifodasi, tana harakatlari bo'yicha ko'rsatmalar beradi va o'quvchilar o'z rollarini takrorlaydi, sahnadagi joylashuvni o'rganadi. Tarixiy liboslar, atributlar, fon musiqasi va dekoratsiyalardan foydalanish tavsiya etiladi. Shuningdek, rollarni ishonch bilan ijro etish uchun o'quvchilarga motivatsion yondashuv ham zarur.

>Ijro va tahlil

Ijro jarayonida o'quvchilar tarixiy obrazlarni jonlantiradilar, bu esa ularning mavzuga chuqur kirishiga xizmat qiladi. Namoyishdan so'ng sinfda quyidagicha tahliliy suhbat o'tkaziladi:

-Qaysi voqealar qanday sahnalashtirildi?

-Obrazlar tarixiy haqiqatga mosmi?

-Ijro orqali qanday saboqlar olindi?

-Voqeaning zamonaviy hayotga aloqasi qanday?

Bu bosqich tanqidiy va refleksiv tafakkurni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, tarixiy tafakkur va mantiqiy tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

> Refleksiya

Dramatizatsiyadan so'ng o'quvchilar o'z his-tuyg'ulari, o'rgangan saboqlari va faol ishtiroki haqida o'z fikrlarini bildiradilar. Bu bosqichda quyidagilar amalga oshiriladi:

Har bir o'quvchi o'z ishtirokini tahlil qiladi: Masalan: Qanday tarixiy bilimga ega bo'lgani va qanday ko'nikmalar rivojlangani haqida fikr bildiradi, kelgusi darslarda qanday yaxshilanishlar qilish mumkinligi muhokama qilinadi va refleksiya orqali o'quvchilar o'z-o'zini anglash va baholash ko'nikmasini rivojlantiradi.

Xulosa

Tarix ta'limida dramatizatsiya va rolli o'yinlardan foydalanish – bu o'quvchilarning bilimni faqat eslab qolish darajasida emas, balki uni tushunish, his qilish va real hayot bilan bog'lash darajasida o'zlashtirishiga xizmat qiluvchi ilg'or pedagogik yondashuvdir.

Mazkur metodlar an'anaviy dars shakllaridan farqli o'laroq, o'quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi, ularni tarixiy shaxslar va voqealarning ichki mohiyatini anglashga undaydi hamda mustaqil fikrlash, muloqotga kirishish, jamoada ishlash kabi muhim kompetensiyalarni shakllantiradi. Dramatizatsiya va rolli o'yinlar orqali tarixiy voqealarni sahnalashtirish nafaqat darsni qiziqarli va jonli qiladi, balki o'quvchilarda empatiya hissini rivojlantiradi, ularni ijtimoiy-tarixiy jarayonlarga nisbatan mas'uliyat bilan qarashga o'rgatadi. Ayniqsa, bu metodlar yosh avlodda milliy o'zlikni anglash, tarixiy merosga hurmat bilan yondashish va vatanparvarlik tuyg'ularini mustahkamlashda muhim o'rin tutadi.

Shuningdek, bu yondashuv zamonaviy ta'limda dolzarb bo'lgan faol ta'lim texnologiyalarining asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanib, kompetensiyaviy yondashuvni amaliyotda tatbiq etishning samarali vositasidir. O'quvchilarning nutq madaniyati, sahna harakati, mantiqiy fikrlashi va tanqidiy tahlil qilish salohiyatini oshirishda dramatizatsiya katta pedagogik-psixologik ahamiyat kasb etadi. Ammo ushbu usullarning samarali qo'llanishi ko'p jihatdan o'qituvchining metodik savodxonligi, ijodkorlik yondashuvi va darsni puxta rejalashtirishiga bog'liq. Shuning uchun o'qituvchilardan yuqori darajadagi professionallik, ssenariy tanlash va uni mos ravishda sahnalashtira olish ko'nikmalari, hamda o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda rollarni taqsimlash kabi murakkab, ammo foydali metodik ishlar talab etiladi.

Umuman olganda, dramatizatsiya va rolli o'yinlarning tarix darslariga integratsiyasi o'quv jarayonini modernlashtirish, o'quvchilarning ijtimoiy-hayotiy kompetensiyalarini rivojlantirish va ularni kelajakda jamiyatning faol, ongli va mas'uliyatli a'zolari sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Harvard University Press.
2. Piaget, J. (1962). Play, dreams and imitation in childhood. W. W. Norton & Company.
3. Joyce, B., & Weil, M. (2000). Models of teaching (6th ed.). Allyn & Bacon.
4. Kolb, D. A. (1984). Experiential learning: Experience as the source of learning and development. Prentice-Hall.
5. Baines, J. (2010). Drama in the history classroom. The Historical Association.
6. Barton, K. C., & Levstik, L. S. (2004). Teaching history for the common good. Lawrence Erlbaum Associates.